

УДК 329.1/6

О. А. Савенко,
аспірант кафедри національної безпеки,
Національна академія державного управління при Президенті України, м. Київ

СУТНІСТЬ ТА ЗМІСТ ПОЛІТИЧНОГО РАДИКАЛІЗМУ: СПРОБИ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ

О. Savenko,
graduate student of department of national safety of the National academy
of state administration at President of Ukraine, Kyiv

ESSENCE AND CONTENT OF POLITICAL RADICALISM: ATTEMPTS OF THEORETICAL ANALYSIS

У статті проаналізовано наукові підходи щодо визначення політичного радикалізму, досліджено сутність та зміст цього явища. Досліджено розвиток радикальних політичних партій в Україні та країнах Європи. Проаналізовано нормативно-правові акти, що регулюють питання протидії політичному радикалізму. Здійснено порівняльний аналіз термінів "політичний радикалізм" та "політичний екстремізм". Досліджено, яку роль відіграє політичний радикалізм в суспільстві.

The article analyzes the scientific approaches to the definition of political radicalism, the essence and meaning of this phenomenon. Investigates the development of radical political parties in Ukraine and Europe. Analysis of regulations governing the issue of combating political radicalism. The comparative analysis of the terms "political radicalism" and "political extremism." Researched the role played by political radicalism in society.

Ключові слова: радикалізм, політичний радикалізм, політичні сили, "ліві" та "праві" радикали, державна політика, екстремізм.

Key words: radicalism, political radicalism and political forces, "left" and "right" radicals, public policy, extremism.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Проблема політичної радикалізації суспільства є досить актуальною для України. Підтвердженням цього є не тільки парламентські вибори в Україні 28 жовтня 2012 року, які додатково засвідчили послаблення позицій партій політичного центру та посилення політичних партій "лівого" та "правого" спрямування. Процес "полівіння" та "поправління" відбувається досить швидко. Якщо в 2007 році за КПУ, "Свободу", ПСПУ і КПУ (оновлену) проголосували трохи більше 1,8 мільйона виборців (7,76%), на президентських виборах за Симоненка і Тягнибока — 1,225 мільйона (менше 5%), то зараз за КПУ, "Свободу" і дрібні партії, що сповідують радикальні ідеології, проголосували майже 25% виборців — біля 5 мільйонів громадян [1].

З іншого боку, Україна не є єдиною державою, яка зіткнулась з політичною радикалізацією суспільства. Так, за останні три десятиліття країни Європи також зазнали "правого повороту" в політиці. Ми бачимо аргументи на користь цього в успіху радикальних правих партій на виборах у країнах Західної Європи таких, як Франція, Данія та Нідерланди. Праворадикальні партії вищевказаних країн сповідують націоналістичну ідеологію та проявляють ворожнечу до іммігрантів і меншин [11, с. 15].

Каталізатором процесу радикалізації політичних низки європейських суспільств стала глобальна економічна криза, що розпочалась у 2008 році. На сьогоднішній день криза не тільки триває, але й набирає нових обертів. Проблема є настільки важливою, що може призвести до корінних змін у багатьох сферах Європейських країн.

Існує думка думка, з якою варто погодитись, що політичний радикалізм є транзитною точкою при переході до політичного екстремізму та ще більш небезпечного явища — тероризму [10, с. 195]. Це можна пояснити тим, що якщо не усунути причини радикалізації політичних поглядів, суспільство може вдатись до більш рішучих заходів спрямованих на досягнення своїх цілей.

Враховуючи вищезазначене, існує необхідність дослідження явища політичного радикалізму з метою вироблення дієвих механізмів протидії йому в інтересах забезпечення національної безпеки держави.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Більша частина наукових праць, присвячених проблемі політичної радикалізації, носить загальнотеоретичний, а не державно-управлінський характер. Деякі автори (І. Павленко, В. Туренко, В. Бакальчук, А. Шевцов) розглядають окремо "праві" та "ліві" радикальні рухи, не досліджуючи феномен політичного радикалізму в цілому.

Окрім того, досить часто об'єктом досліджень виступає психологічний аспект феномену політичного радикалізму у контексті складного процесу взаємодії влади та особистості (Л. Левченко, А. Ахременко, О. Мелешкіна, А. Деркач, В. Жуков). Важливість цих праць полягає в тому, що вони дають змогу виявити причини, що мотивують суспільство та окремих його індивідів обирати радикальні засоби для досягнення політичних цілей.

При дослідженні політичного радикалізму, важливе значення має правовий аспект цього явища. Відповідно такі автори, як М. Розумний, О. Собоєвий, Е. Паїн,

Б. Петренко досліджували процеси законодавчого регулювання політичного радикалізму.

Важливе значення для осмислення різних аспектів політичного радикалізму, його проявів в країнах Європи, мають праці зарубіжних та вітчизняних вчених таких, як Е. Картер, М. Мінкенберг, А. Феннер, Е. Вайтц, М. Нейберг, Ш. Бройер, А. Шевцов, В. Цимбурський, А. Іванов, М. Соколов.

Водночас, як ми вже зазначали, державно-управлінські аспекти проблеми запобігання та протидії руйнівній дії політичного радикалізму у контексті забезпечення національної безпеки держави практично не досліджувались.

МЕТА СТАТТІ

Цілі статті: виявити сутність та різноманітність наукових підходів щодо виявлення феномену "політичного радикалізму"; розкрити сутність поняття; проаналізувати його характерні ознаки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Політичний радикалізм (від лат. radicalis — корінний) — це практична й ідеологічна орієнтація політики, метою якої виступає принципова зміна суспільства та його політичної структури шляхом рішучих, кардинальних дій. Радикалізм протилежний консерватизму, помірності, традиціоналізму. Підставами радикалізму є: а) прагнення пригноблених верств населення змінити своє соціально-політичне становище в суспільстві; б) різні інтелектуальні концепції, представники яких критично ставляться до існуючих політико-культурних відносин і вважають, що дана ситуація може бути змінена за допомогою політичних та організаційних дій. Так, у марксизмі подібна орієнтація випливає з "об'єктивної необхідності зміни економічних відносин". Люди, особливо вожді, усвідомлюють цю необхідність і реалізують її у своїй діяльності [3, с. 94]

Протилежною позицією можна вважати підхід Л. Гумільова, який уважав, що радикалізацію здійснюють пасіонарії — люди, які практично несвідомо проявляють активність у тому чи іншому напрямку, чим і створюють нову форму суспільства й політики [4, с. 24].

Форми політичного радикалізму можна розрізнити за ступенем активності його представників, а також залежно від глибини ними планованих перетворень [12, с. 89]. Так, помірні радикали прагнуть до реформування суспільства із застосуванням мінімуму насильства (ліберали, соціал-демократи). На противагу цьому, екстремісти наполягають на найрішучіших способах досягнення цілей, аж до терору. Революціонери намагаються здійснити глибокі перетворення всіх суспільних інститутів на принципово новій основі (наприклад, впровадженні суспільної власності на засоби виробництва). Якщо узагальнювати, то у будь-якому суспільстві існують радикально налаштовані політики. Найбільше радикалізм характерний для суспільства, де існує значна кількість протиріч між суспільством та державою. Чим складнішим є протиріччя, тим яскравіший прояв отримує ідеологія радикалізму.

Що стосується розвитку нового напрямку суспільної думки під назвою "політичний радикалізм", то початок цьому поклали соціально-політичні погляди видатного філософа-просвітителя, письменника Ж.-Ж. Руссо. Виникнення радикалізму в Англії в 1760—1780 рр. супроводжувалося створенням організацій радикалів, незалежних від парламентських партій. Вони розробили програму реформ та ввели в практику політичної боротьби нові форми мобілізації суспільної думки і практичної діяльності. Англійський радикалізм був напрямом думки, протестом проти привілеїв, зловживань владою, марнотратства. Як політичний рух, радикалізм бере свій початок з лютого 1769 року, коли було створено "Суспільство захисників Білля про права". Він носив і політичний характер, і був явищем інтелектуального життя тогочасної Англії [1, с. 133—145].

Вперше в історії Російської імперії руйнівний релігійно-політичний радикалізм з'являється в епоху церковного розколу XVII століття. Друга епоха російського радикалізму з'явилася вже в XIX і XX столітті. Радикалізм став ідеологічною платформою цілого ряду лівих партій соціалістичної та соціал-демократичної орієнтації.

Одночасно радикалізм знайшов своїх послідовників і серед деяких правих сил. Третя епоха російського радикалізму наступила в 90-і роки XX століття. Це так званий ліберально-демократичний радикалізм. У цей час радикалізм також став базою для фундаменталістських ісламських політичних сил. Згодом з'явився новий, сучасний тип радикалізму — правий. І лівий та правий радикалізм здатні відтворювати екстремізм і бути ідеологічною і політичною основою тероризму.

Радикалізм — завжди опозиційний напрям. Більш того, це — опора найбільш твердої, радикальної опозиції, на відміну від опозиції поміркованої — "системної", лояльної, "конструктивної". Як правило, він відіграє в суспільстві дестабілізуючу роль, сприяє конфронтації політичних сил, провокує поглиблення конфліктів, розбалансування системи керування. Але у визначених соціально-політичних умовах радикалізм може сприяти критичному переглядові урядом свого політичного курсу, перешкоджати нагромадженню негативної енергії усередині суспільства.

Політичний радикалізм, на думку Н. Сімакова [2], активізується в переломні історичні моменти, коли соціальні й політичні протиріччя усвідомлюються та, як наслідок, породжують політичну активність. Характерною рисою сучасного ідейного радикалізму є чітко виражені розумовий догматизм і утопізм, нечутливість до конкретної ситуації, схильність до "простого" рішення складних проблем, тягіння до крайніх засобів.

Водночас, деякі науковці не вважають політичний радикалізм загрозою і вбачають в цьому навіть позитивні моменти. Так, російський дослідник Д. Ольшанський вказує, що політичний радикалізм дозволяє розрядити соціальну напругу шляхом викиду накопиченого невдоволення, чим і сприяє стимулюванню корінних політичних змін та інновацій [5, с. 133]. Іншою думкою дотримується політолог Ю. Шевцов який зазначає, що політичний радикалізм — це активні дії політичних груп або окремих громадян, націлених на тотальні, швидкі зміни із застосування силових методів в реалізації політичних цілей та навіть використання крайньої форми політичного радикалізму — тероризму [6].

Чітку позицію з приводу політичного радикалізму висловив Президент України В. Янукович, зазначивши, що саме політичний радикалізм є підґрунтям для появи сепаратизму та тим чинником, що посилює руйнівні тенденції в суспільстві [7].

Небезпека політичного радикалізму підтверджена нормативними документами України. Так, в частині 3.2.1 Стратегії національної безпеки України "Україна у світі, що змінюється", затвердженої Указом Президента України від 12 лютого 2007 року № 105 (в редакції Указу Президента України від 8 червня 2012 року № 389/2012), зазначено, що однією з проблем у внутрішньому безпековому середовищі є неадекватність реагування державних органів на конфліктні загострення у сфері політичних відносин і радикалізація суспільних настроїв [8].

Варто зазначити, що "поняття політичний радикалізм" у вітчизняному законодавстві не закріплене. У 2006 році були спроби прийняти Закон України "Про протидію політичному екстремізму", який би визначав правові та організаційні засади протидії політичному екстремізму в Україні, установлював би систему державних органів України, що здійснюють боротьбу з політичним екстремізмом, порядок координації їхньої діяльності в цій сфері, основні форми і методи протидії політичному екстремізму, а також загальні принципи відповідальності громадян і організацій за політичний

екстремізм. Законодавці сконцентрували увагу на понятті "політичний екстремізм" виходячи з того, яку небезпеку містить це явище (процес) порівнянно з політичним радикалізмом. Але, неможливо вирішити проблему, не усунувши причини її виникнення. Більшість норм цього законопроекту мали відсильний характер та не містили чітких визначень. Саме тому цей законопроект так і залишився законопроектом.

Ототожнення понять "політичний радикалізм" та "політичний екстремізм" відбувається навіть на науковому рівні. Так, у політичній науці радикалізм тісно пов'язується з екстремізмом. Зокрема у визначенні радикалізму містяться такі складові, як "рішучі і безкомпромісні дії для досягнення мети; політичний рух, що дотримується крайніх засобів досягнення мети" [9, с. 382]. Як видно, у даному визначенні тісно переплітаються ознаками екстремізму та радикалізму, що ж науково некоректним. Німецький дослідник К. Мюдде вказує, що екстремізм і радикалізм мають спільні риси, але екстремізм виступає крайнім варіантом радикалізму [10, с. 195].

Що стосується психологічного аспекту політичного радикалізму, то в сучасній політичній психології цей термін має таке значення: механізм якісного перетворення політичних процесів, що передбачає рішучі і безкомпромісні дії для досягнення мети; політичний рух, що дотримується крайніх засобів досягнення мети; соціокультурна традиція, обумовлена відповідним типом особистості та національно-цивілізаційними особливостями суспільства та держави [9, с. 382].

ВИСНОВКИ

У більшості наукових досліджень увага приділяється окремим аспектам політичного радикалізму. Тому існує потреба у дослідженні механізмів протидії політичному радикалізму як однієї з загроз національній безпеці України. Зважаючи на те, що у 2015 році відбуватимуться вибори Президента України, існує необхідність розроблення державної політики, яка б забезпечила підвищення якості життя населення у всіх його сферах і тим самим унеможливила б маніпулювання окремими соціальними групами напередодні виборів.

Останні події в світі (громадські заворушення, фактично — громадянська війна) в Єгипті та Лівії, що призвели до зміни політичного керівництва держави; бойові дії в Сирії, що тривають з березня 2011 року; протести в Туреччині та Бразилії, для придушення яких влада використовує поліцію та війська, та ін.) свідчать про те, що несвоєчасне реагування на збільшення радикальних політичних настроїв в суспільстві може призвести до виникнення екстремістських та навіть терористичних рухів у державі.

З моменту набуття Україною незалежності, в суспільстві накопичилося багато невирішених соціальних проблем. Бідність, низька якість життя, безробіття, незадовільний стан гуманітарної сфери та корупція постійно створюють підґрунтя для невдоволення людей. Радикальні політичні сили цинічно користуються труднощами, пропонуючи прості, на перший погляд, шляхи їх вирішення.

Забезпечення стійкого соціального розвитку, економічна стабільність, усвідомлення населенням захищеності з боку держави — це запорука подолання політичної радикалізації суспільства, посилення єдності нації та забезпечення національної безпеки України.

Література:

1. Руссо Ж.-Ж. Трактати / Ж.-Ж. Руссо. — М.: Наука, 1969. — 423 с.
2. Симаков Н. Современный радикализм стремится соединить религию и революцию / Н. Симаков [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.rusk.ru/st.php?idar=8611>
3. Семь лекций по истории социологии / Гофман А.Б. 5-е изд. — Москва.: Книжный дом "Университет", 2001. — 216 с.

4. Давыдов Д.П. Пассионарная энергия и этнос в развитой цивилизации: Материалы Всерос. междисциплинар. науч.-практ. конф. — М.: Изд-во СГУ, 2008. — С. 5—8.

5. Ольшанский Д.В. Психология терроризма / Д.В. Ольшанский. — СПб.: Питер, 2002. — 288 с.

6. Веб сайт журналу "Полярная Звезда" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zvezda.ru/politics/2002/11/06/76.htm>

7. Офіційне інтернет-представництво Президента України В.Ф. Януковича [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/20286.html>

8. Офіційне інтернет-представництво Президента України В.Ф. Януковича [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/14823.html>

9. Политическая психология: учебное пособие для высш. школы / Под. общ. ред. А.А. Деркача, В.И. Жукова, Л.Г. Лаптева. — М.: Акад. Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2001.

10. Плиточкина Н.В. Экстремизм versus демократия в исследованиях германских политологов / Наталья Викторовна Плиточкина // Политическая экспертиза: ПОЛИТЭКС. Научный журнал. — Том 4. — № 4. — 2008 — С. 193—202.

11. Betz, Hans-Georg. 2003. "The Growing Threat of the Radical Right." Pp. 74—96 in Right-Wing Extremism in the Twenty-First Century, edited by Peter H Merkl and Leonard Weinberg. London: Frank Cass.

12. Політологія: підручник / Ю.М. Розенфельд, Л.М. Герасіна, Н.П. Осипова, М.І. Панов, О.М. Сахань, О.В. Ставицька — Харків, Право, 2001.

References:

1. Russo, Zh.-Zh. (1969), Traktaty. [The treatises] Nauka, Moscow, Russia.
2. Symakov, N. "Modern radicalism seeks to combine religion and revolution" Sovremennyj radykalyzm stremytsia soedynyt' relyhiu y revoliutsiyu, [Online] available at: <http://www.rusk.ru/st.php?idar=8611>.
3. Hofman A.B. (2001), Sem' lektsyj po istoryyi sotsyologyyi. [Seven lectures on the history of sociology] 5-th ed., Knyzhnyj dom "Unyversytet", Moscow, Russia.
4. Davydov D.G. (2008), "Passionate energy and ethnicity in the advanced civilization" Materyaly Vserosyjskoj mezhdystypynnoj nauchno-praktycheskoj konferentsyy. [Materials of the Russian Interdisciplinary Scientific Conference] Moscow, Russia.
5. Ol'shanskyj, D.V. (2002), Psykhohohyia terroryzma [Psychology of Terrorism] Pyter, Saint Petersburg, Russia
6. Web site of journal Poliarnaia Zvezda (2012), available at: <http://zvezda.ru/politics/2002/11/06/76.htm>
7. The official site of the President of Ukraine (2013), available at: <http://www.president.gov.ua/news/20286.html>
8. The official site of the President of Ukraine (2013) available at: <http://www.president.gov.ua/documents/14823.html>.
9. Derkach, A.A. and Zhukova, V.Y. (2001) Polytycheskaia psykhohohyia: Uchebnoe posobyie dlia vyssh. shkoly [Political psychology: A handbook for High School] Delovaia knyha, Ekaterinburg, Russia.
10. Plytochkyina N. V. (2008) "Extremism and Democracy in the study of German political scientists" POLITeKS vol. 4 no. 4.
11. Betz, Hans-Georg (2003), "The Growing Threat of the Radical Right." Pp. 74—96 in Right-Wing Extremism in the Twenty-First Century, edited by Peter H Merkl and Leonard Weinberg. London: Frank Cass.
12. Rozenfel'd, Yu.M. and Herasina, L.M. (2001), Politohohyia [Political Science] Pravo, Kharkiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 29.10.2013 р.